

IZJEMNOST TRGOVANJA Z RABLJENIMI OBLAČILI V (SODOBNI) SLOVENIJI?

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izvleček: Sodobna raba, sploh pa trgovanje z rabljenimi oblačili na Slovenskem sta ne le v medijih pogosto označena kot novost brez lokalne zgodovine, ki naj bi zato porajala odpor in predsodke. Prispevek povzame temeljna spoznanja o sodobnem ravnanju s tekstilnimi odpadki na Slovenskem, seznanja s ponudbo trgovin z rabljenimi oblačili (za odrasle), analizira v različnih virih in literaturi predstavljene razloge za nišnost te trgovske dejavnosti in naniza gradivo, s katerim izpodbija predstavo o odsotnosti tovrstne tradicije.

Ključne besede: trgovina, odpadki, rabljena oblačila, predsodki, Slovenija

Abstract: Contemporary use of second-hand clothes in Slovenia, and particularly trading with them, is frequently characterized by the media and other sources as a novelty without any local history, which is why it allegedly generates dislike and prejudice. Summarizing basic findings on contemporary handling of textile waste in Slovenia, the text describes the offer in second-hand clothes shops (for adults); analyses literature and other sources that present reasons for the niche market of this commercial activity; and produces facts that challenge the claim that it has no previous tradition.

Key words: trading, waste, second-hand clothes, prejudice, Slovenia

Uvod

Od malega sem tu in tam tudi prejemnica in uporabnica posameznih kosov rabljenih oblačil, ki so v moje omare prihajale od sorodnikov in znancev. V 80. in 90. letih prejšnjega stoletja, tj. v srednji šoli in nato ob študiju ter po njem, se je njihova količina nekoliko zmanjšala, z lastnima otrokoma pa se je kroženje predvsem rabljenih predmetov zanje potenciralo, pridružilo se mu je tudi nakupovanje rabljenih kosov oblačil zase. Če skušam orisati kontekst nastanka prispevka, so osebne družbene mreže in trgovine z rabljenimi oblačili torej najprej del mojega potrošniškega življenja, s primerjavo javne dostopnosti rabljenih oblačil, obutve in dodatkov¹ v Sloveniji in izven nje, ki sem si jo slikala kot porabnica, pa me je začelo trgovanje z rabljenimi oblačili zanimati tudi nekoliko z distance: temeljno vprašanje, ki se mi je porajalo, je bilo, zakaj je pri nas teh trgovin v primerjavi z (zahodno- ali vzhodno-evropsko) tujino tako malo? Lastna alternativna potrošniška izkušnja (glej Fajt 2014; Porter Benson 2007: 24) in (ne)srečno naključje (glej Sunier, Verkaaik in Blok 2005) v zvezi z njo, tj. pomislek, da se soočam s pomanjkanjem ponudbe rabljenih oblačil, sta torej botrovala odločitvi za pričujočo raziskavo. Nekaj, kar živim(o) in kar je (bilo), kot se je izkazalo, tudi medijsko opaženo, je prestopilo v polje raziskovalnega interesa: poleg upoštevanja osebnih izkušenj sem tudi na portalih Zgodovina Slovenije – SIstoriy in Digitalna knjižnica Slovenije – Dlib pregledala me-

dijske objave o sodobnem in kolikor je bilo mogoče tudi preteklem trgovanju z rabljenimi oblačili na Slovenskem. Članek torej gradim na analizi tudi na spletu zbranih besedil oziroma diskurzov o obravnavani temi (Wittel 2004: 23), ki niso bolj ali manj točni prikazi realnosti, ampak gradivo, ki odraža specifično razumevanje realnosti (Hine 2004: 37), pregledovala pa sem tudi tiskano periodiko. Poleg tega sem zgodovinske podatke iskala predvsem v literaturi tistih avtorjev, ki so se na Slovenskem že ukvarjali z oblačilno kulturo in osebnim videzom (glej Žagar 2007). Kot je pokazal že hitri vpogled v gradivo, naj bi bilo domnevno pomanjkanje trgovanja oziroma, še splošneje, uporabe rabljenih oblačil posledica »slovenske mentalitete« (in majhnosti), »zaostajanja za Zahodom«, pa tudi odsotnosti tovrstne tradicije. Trgovanje in uporaba rabljenih oblačil sta ne le v medijih, ampak tudi v literaturi namreč pogosto označena kot novost, kot nekaj, kar na Slovenskem nima svoje zgodovine, nekaj v preteklosti neznanega, zato naj bi ljudje do tovrstnih praks imeli predsodke in odpor. Ob povzemanju nekaterih osnovnih podatkov o ravnanju s tekstilnimi odpadki na Slovenskem in seznanjanju z aktualno ponudbo trgovin z rabljenimi oblačili (za odrasle) na Slovenskem, predvsem pa v Ljubljani, v prispevku nizam zlasti v medijih in drugih virih oziroma literaturi predstavljene razloge za skromen oziroma šele porajajoč se trg, presprašujem pa tudi domnevno odsotnost tradicije rabe in trgovanja z rabljenimi oblačili na Slovenskem. Ne odgovarjam torej (še) na vprašanje o sodobni (malo-)števil(č)nosti teh trgovin, ampak se ustavljam ob v medijih naslikanih razlogih zanjo kot tudi zgodovinski (ne)prisotnosti teh trgovin. Iz obravnave tako izpuščam

1 Čeprav imam vseskozi v mislih tako trgovanje z oblačili in obutvijo kot z dodatki, zaradi enostavnosti izražanja v nadaljevanju pišem zgolj o oblačilih.

* Mateja Habinc, dr. etnologije, docentka, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana; mateja.habinc@ff.uni-lj.si.

tudi vse osebne in s pomočjo različnih institucij organizirane izmenjave kot tudi podarjanja (denimo humanitarnim organizacijam) rabljenih oblačil, prav tako pa ne obravnavam boljših trgov in spletnega trgovanja, pač pa se osredinjam izključno na nespletno komercialno, dobičkonosno (komisijsko ali ne) prodajo rabljenih oblačil predvsem za odrasle.

Trgovine, ki jih ni

Kot članica Evropske unije naj bi Slovenija skušala slediti direktivam o tekstilnih odpadkih, saj na svetovni ravni njihova količina vseskozi narašča, največjo težavo pa naj bi predstavljali popotrošniški tekstilni odpadki (oblačila in hišni tekstil).² Čeprav je odlaganje tekstilnih odpadkov na odlagališčih Evropske unije torej prepovedano in ga omejuje tudi slovenska zakonodaja, je Naravoslovnotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani v svoji raziskavi ugotovila, da je na Slovenskem odlaganje teh odpadkov še vedno prevladujoča praksa ravnanja z njimi. Nekateri zbirni centri po Sloveniji odpadni tekstil sicer ločujejo od drugih odpadkov in ga zbirajo posebej, a zanj ni prevzemnika, ki bi poskrbel za njegovo sortiranje in nadaljnjo obdelavo, predelavo ali prodajo, zato tekstil skupaj z drugimi mešanimi odpadki večinoma še vedno predstavlja veliko ekološko in finančno breme (Žurga in Forte Tavčer 2013).

V Sloveniji še nimamo sistemsko urejene možnosti za oddajo tekstilnih odpadkov [...] Zato jih potrošniki še vedno v veliki meri zavržejo med mešane komunalne odpadke, ki v Sloveniji pomenijo 64 odstotkov odpadkov v celotni masi odpadkov, od tega se jih odloži okoli 70 odstotkov. (Žurga in Forte Tavčer 2014: 44)

Odpadna oblačila in tekstilije tako v Sloveniji lahko sicer ločeno oddajamo v zbirnih centrih, lahko jih podarjamo humanitarnim organizacijam (na primer Rdečemu križu in Karitas), od leta 2002 pa jih marsikje lahko puščamo tudi v Humaninih³ zabojnikih (Jelovčan 2003; Žurga in Forte Tavčer 2014: 48). Lahko jih namenimo tudi projektu socialnega podjetja Tovarna Dela Tekstil (TD Tekstil) z vzpostavljenim celotno oskrbovalno verigo zbiranja, sortiranja, obdelave in predelave ter prodaje rabljenega tekstila,⁴ tekstil pa s pomočjo osnovnih šol zbirajo tudi nekatera zasebna podjetja, na primer Zoltan d. o. o. (Žurga in Forte Tavčer 2014: 48). Leta 2011 so zbirni centri na Slovenskem zbrali 662 ton odpadnih tekstilij in 315 ton oblačil

(Žurga in Forte Tavčer 2013),⁵ tekstilne odpadke pa naj bi na zbirnih centrih osebno oddali le redki slovenski potrošniki: leta 2013 76 odstotkov potrošnikov v zbirni center ni oddalo nobenega kosa oblačila, 87 odstotkov potrošnikov pa ni oddalo nobene tekstilije (Žurga in Forte Tavčer 2014: 52). Letno naj bi vsak Slovenec odvrigel 14 kilogramov rabljenih oblačil (Milič 2012: 16), čeprav: »Slovinci imamo navado oddati oblačila, ki so nam premajhna« (Omerzi 2010: 35). Rabljena oblačila naj bi predvsem podarjali, in sicer znancem in sorodnikom (v tujini predvsem humanitarnim organizacijam), najustreznejši za zbiranje tekstilnih odpadkov pa se nam zdijo zabojniki⁶ (Žurga in Forte Tavčer 2013; glej tudi Božičko 2012a, 2012b; Jelovčan 2003; Omerzi 2010; Pungercar 2012; Žagar 2011). Če se v nadaljevanju osredinim na vprašanje, kako je na Slovenskem s spreminjanjem kulturnega konteksta rabljenih oblačil oziroma z njihovim komercialnim in dobičkonosnim kroženjem, že zgornji podatki kažejo, da gre za zelo ozek segment dejavnosti. Kot navajajo tudi mediji, je trgovanje z rabljenimi oblačili na Slovenskem zelo slabo razvito, »profitno naravnanih prodajalnih do pred kratkim nismo poznali« (Škerjanc 2011b; glej tudi Munda 2014: 7). Čeprav naj bi bilo, kot navaja Omerzi, trgovanje z rabljenimi oblačili dobro razvito predvsem v severni in zahodni Evropi, medtem ko naj bi v južni Evropi prevladovalo njihovo podarjanje humanitarnim organizacijam (2010: 9), drugi viri izpostavljajo, da so vsaj nekatere postsocialistične države tudi z juga Evrope (denimo Bolgarija in Hrvaška) množične porabnice rabljenih oblačil (glej na primer Reuters 2014). Še več – trgovanje z rabljenimi oblačili naj bi se razmahnilo ravno zaradi gospodarske liberalizacije v državah tretjega sveta in večjega povpraševanja nekdanjih socialističnih držav (Tranberg Hansen 2004: 3). Iz tega izhaja tudi eno najpogostejših vprašanj, ki se je ob osebnem vtisu pomanjkanja trgovin z rabljenimi oblačili pojavljalo tudi v medijih: zakaj se tudi v Sloveniji trgovanje z rabljenimi oblačili ni razmahnilo oziroma, če vprašanje zastavimo produktivistično (Luthar 2002: 251), zakaj se ni razvilo vsaj v letih, v katerih se država in njeni prebivalci močneje soočamo z recesijo? Ali kot je ugotavljal novinar *Financ*: »Čeprav je kupna moč Slovencev med krizo upadla, to ni imelo bistvenih učinkov na rast trgovine z rabljenimi oblačili in modnimi dodatki, ki še vedno predstavlja manj kot odstotek trga« (Bratanič 2014).⁷ Spletno trgovanje z

5 Leta 2012 pa je bilo po podatkih Statističnega urada RS z javnim odvozom zbranih 482 ton tekstilij in 374 ton oblačil (Žurga in Forte Tavčer 2014: 49).

6 Lagodnejše naj bi bilo namreč stvari odvreči v zabojnik kot pa jih odnesti na Rdeči križ ali Karitas (Jelovčan 2003).

7 Po podatkih Eurostata za leto 2008 naj bi se med vsemi registriranimi trgovskimi podjetji v EU s prodajo rabljenega blaga ukvarjalo 0,84 % podjetij, v Sloveniji 0,15 %. Leta 2011 naj bi ta odstotek v EU zrasel za 0,16 (na 1 % podjetij), medtem ko naj bi se leta 2011 s prodajo rabljenega blaga v Sloveniji ukvarjalo 0,19 % podjetij (Bratanič 2014).

2 Tekstilne odpade na splošno delimo v dve skupini: tekstilni odpadni material pred uporabo (industrijski tekstilni odpadki) in tekstilni odpadni material po uporabi (popotrošni tekstilni odpadki) (Žurga in Forte Tavčer 2014: 47).

3 Humana je danska mreža organizacij, ki se med drugim ukvarja tudi z zbiranjem rabljenih oblačil (Jelovčan 2003).

4 Na spletnih straneh Okoljsko raziskovalnega zavoda je sicer navedeno, da gre za že zaključeni projekt (Spletni vir 1).

rabljenimi predmeti naj bi v zadnjih letih sicer zacvetelo tudi v Sloveniji,⁸ komisijskih trgovin⁹ pa naj bi bilo po nekaterih navedbah več, po drugih pa manj kot pred gospodarsko krizo (glej Jeranko 2009; Milič 2012; Pungerčar 2012). Več naj bi bilo (tudi komisijskih) prodajal z rabljeno otroško opremo, oblačili in obutvijo, ki so za starše velik finančni zalogaj, zaradi krajšega časa uporabe pa so ti predmeti večinoma dobro ohranjeni in zato tako po mnenju prodajalcev kot kupcev ustrezni za nadaljnjo rabo.¹⁰ Trgovin z rabljeno otroško opremo, obleko in obutvijo naj bi bilo »pravzaprav največ« (Milič 2012: 13; glej tudi Klančar 2012: 19; Željan 2004), pogostejša pa naj bi bila tudi komisijska prodaja oblačil višjega cenovnega razreda.¹¹ A trgovine z rabljenimi oblačili za odrasle so v Sloveniji še vedno redke: »Našli smo jih le pet!« (Milič 2012: 14; glej tudi Klančar 2012; Škerjanc 2011b). Gospodarska kriza naj ne bi vplivala na povpraševanje po njih, po mnenju več lastnikov trgovin z rabljenimi oblačili naj bi se krepile predvsem ekološka ozaveščenost in prenasičenost z množičnimi znamkami, posledično pa tudi usmerjenost k izražanju individualnosti (Spletni vir 2) – med drugim tudi s kakovostnimi, tj. ohranjenimi ali/in *vintage*¹² oblačili ali oblačili blagovnih znamk, ki si jih sicer ljudje ne morejo privoščiti. Po opažanjih lastnika enega od teh trgovin, ki se s prodajo rabljenih oblačil v Sloveniji ukvarja od leta 1999 (Bratanič 2014), naj bi bilo predsodkov v zadnjih letih sicer počasi, a vztrajno in sploh med mlajšo populacijo vse manj (Spletni vir 2), vendar pa pomanjkanje komercialne in dobičkonosne prodaje rabljenih oblačil za odrasle nekateri avtorji pogosto pripisujejo tudi specifični slovenski mentaliteti. Denimo:

Kaže, da je Slovenija ena tistih majhnih držav, kjer se ljudje težko odprejo in se rešijo predsodkov ter strahov pred tujimi in neznanimi stvarmi [...] Slovenija v svoji mentaliteti in odnosu do nakupa in noše rabljenih oblačil napram ostalim evropskim

državam še vedno nekoliko zaostaja [...] smo tako v okoljski zavesti kot tudi v socialni integriteti kupcev oblačil v dvajsetletnem zaostanku [...] smo se pripravljeni odreči osebnemu napredku in znanju na račun materialnih stvari. (Klančar 2012: 17–19)

Podobno je tudi mnenje s spletnega foruma: »Je bila pred časom [...] oddaja o teh trgovinah. Žal so mislim da vse propadle, ker pač slovenska mentaliteta tega ne dopušča« (Spletni vir 3). Pomanjkanje trgovin z rabljenimi oblačili za odrasle naj bi bilo posledica tudi slovenske tradicionalnosti in konservativnosti: »[S]e Slovencev držijo še nekateri predsodki in strahovi, kar izdaja slovensko 'tradicionalnost' ali celo 'konservativnost'« (Munda 2014: 69). Če lahko takšne karakterološke opazke pripišemo posploševanju, ki skuša pojave razložiti predvsem z njihovimi iracionalnimi razlogi (glej Habinc 2015), pa si mnenje o nerazširjenosti trgovin z rabljenimi oblačili zaradi predsodkov, povezanih z revščino, še pogostejše delijo tako lastniki trgovin kot nekateri njihovi uporabniki in tako medijski komentatorji kot posamezni raziskovalci. Po mnenju lastnika ene od takšnih trgovin naj bi se kupci v Sloveniji tako še vedno pogosto spraševali, ali jim gre finančno res tako slabo, da morajo kupovati rabljena oblačila (Spletni vir 2). Čeprav naj bi se stanje »z ozaveščanjem in posnemanjem ostale Evrope« izboljševalo (Klančar 2012: 17), zadrege »pri kupovanju rabljenih oblačil« pa naj bi bilo manj kakor nekdaj (Spletni vir 4), naj bi bila ponudba rabljenih trgovin v Sloveniji še vedno »precej borna, verjetno predvsem zaradi predsodka ali celo prezira, ki ga večina še vedno čuti do nakupovanja starih, že nošenih oblačil« (Jeretina 2010: 46; glej tudi Fajt 2014: 158; Krušič 2005: 35). Bila naj bi »umazana, razcapana ali primernejša za revnejše ali socialno ogrožene sloje« (Fajt 2014: 158; glej tudi Munda 2014: 68–69) in tako se nakupovanje v trgovinah z rabljenimi oblačili v Sloveniji, če upoštevam Appelgren in Bohlinovo, še vedno kaže kot obrobna potrošniška praksa, ki na množično porabo nima vpliva. Vrednote izvirnosti, nostalgije in okoljske zavesti še niso nadomestile cenjenja novega (Appelgren in Bohlin 2015: 4; glej tudi Milič 2012: 15) oziroma, z besedami kulturologinje Brede Luthar: »Vsi si želimo biti enaki, v ekonomskem smislu smo torej izrazito egalitarna družba. V resnici pa smo revni in novo je bilo vedno zelo cenjeno. S kopičenjem novega se želimo umestiti višje na družbeni lestvici« (po Milič 2012: 15). Največ predsodkov do kupovanja rabljenih oblačil naj bi imeli ravno socialno najšibkejši: »Obtičali smo v socializmu. Ljudje na takšne trgovine gledajo kot na trgovine za reveže, medtem ko recimo v Angliji številni ljudje živijo tako, da si menjujejo reči, in to ne glede na socialni položaj« (Milič 2012: 15; glej tudi Klančar 2012: 18; Spletni vir 3; Škerjanc 2011b). Tako naj bi v koroški center za predelavo rabljenega in zavrženega tekstila Tekstilnica, ki leži nekoliko izven naselja, posamezniki radi prihajali po rabljena oblačila tudi zato, ker so

8 Tako naj bi bilo leta 2012 na spletnem oglasniku (pretežno) rabljenih stvari www.bolha.com na splošno 25 % več oglasov kot leto poprej, od tega naj bi 70 % oglasov objavili posamezniki. V primerjavi z letom 2011 naj bi bilo leta 2012 za kar 34 % več tudi oglasov z rabljenimi oblačili in obutvijo (Milič 2012: 16).

9 Komisijska pogodba zavezuje komisionarja, da bo za plačilo (provizijo) v svojem imenu na račun komitenta opravil enega ali več poslov, ki mu jih je komitent zaupal (Obligacijski zakonik 2001).

10 Vendar pa naj bi po mnenju lastnice ene od takšnih komisijskih trgovin v Ljubljani, ki deluje od leta 2003, ljudje v 95 % stvari prinesli v prodajo le zato, ker zanje doma nimajo prostora: »Takšnih, ki menjaajo oblačila, je le od 10 do 15 odstotkov« (Milič 2012).

11 Denimo v eni od ljubljanskih trgovin z rabljenimi oblačili za odrasle zgolj višjega cenovnega razreda: »... slovenske gospodinje si zaradi krize želijo več prodajati kot pa kupovati« (Bratanič 2014).

12 Rabljena oblačila danes »običajno razdelimo v dve skupini: *vintage* oblačila in rabljena oblačila brez posebnosti«. Prva označujejo kose iz različnih obdobj 20. stoletja, druga pa naj bi bila stara odrabljena oblačila brez stilskih posebnosti, zbrana v različnih zbirnih centrih, ali pa nova oblačila propadlih butikov oziroma tovarn (Fajt 2014: 158).

tam manj na očeh javnosti kot drugje (Detela 2015). Podobno naj bi se srednji sloj trgovinam z rabljenimi rečmi izogibal tudi na Ptuj, »mladi toliko bolj«: »Na Ptuj se zdi, da moraš imeti samo najboljše in najdražje obleke, da si 'in'« (Škerjanc 2011a). Čeprav, kot je menila prodajalka v tamkajšnji trgovini, bi rabljena oblačila lahko odkupovali tudi od Slovencev, »a jih ne bi mogli tudi prodati. Ljudje namreč ne marajo domačega – potem si deležen vprašanj, kot je: 'Kaj to je pa od moje sosedice?'« (Škerjanc 2011b). Podobno je pojasnila tudi sociologinja Tanja Renner: ker nimamo tradicije neobremenjenega odnosa do recikliranja in vnovične uporabe rabljenih reči, trgovine z rabljenimi oblačili večinoma razumemo kot sporočilo o revščini in se jim izogibamo. »Toliko bolj v okolju, ki je geografsko in mentalno majhno in se ljudje bojijo, da bi bili hitro razglašeni: 'Poglej jo, mojo jopico nosi'« (Spletni vir 4).

Čeprav naj bi bila za odkupovanje slovenskih izdelkov tudi s poslovnega vidika država »enostavno premajhna« (Škerjanc 2011b), se je v Ljubljani že pred desetletjem pojavilo kar nekaj trgovin z rabljenimi oblačili, vsekakor več kot drugod po Sloveniji. Blago naj bi bilo v Ljubljani višje kakovosti, višje pa naj bi bile tudi njegove cene. Od leta 1997 naj bi v BTC-ju (in pozneje na Viču) delovala trgovina Šuss (Spletni vir 5), na Mali ulici v mestnem središču Iteos Second Hand, kjer naj bi se najbolj prodajala nosečniška oblačila in oblačila za starejše gospe, na Petkovškovem nabrežju pa naj bi oblačila višjega cenovnega razreda ponujala trgovina Emotions (Krušič 2005: 44–45). »Vrata viške trgovine najbolj pogosto odpirajo kupci srednjega razreda, med njimi je največ medicinskih sester in učiteljev. Vmes jo obiščejo tudi Romi, v zadnjem času je čedalje več študentov, upokoenci so že od nekdaj redne stranke« (Spletni vir 4). Niso pa vsi izdelki enako zaželeni, ljudje naj na primer ne bi kupovali spodnjega perila in čevljev: »Slovenci jih [čevljev] ne bi za noben denar kupili. Gredo pa dobro v promet puloverji, krila, hlače, pozimi predvsem jakne, poleti pa majice« (Spletni vir 4). V zadnjem desetletju pa se je v Ljubljani povečalo predvsem število trgovin, ki ponujajo *vintage* oblačila, saj naj bi bile, kot navaja Munda, v sodobnosti v Sloveniji razširjene predvsem štiri oblike trgovanja z rabljenim blagom: (najstarejši naj bi bili) boljši sejmi, *vintage* prodajalne, *vintage* sejmi in spletna ponudba (2014: 67; glej tudi Fajt 2014: 159). Evforijo *vintage* in sploh mode rabljenih oblačil naj bi od leta 2009 vnesli predvsem *vintage* vikendi (Fajt 2014: 159), pri čemer naj bi rabljena oblačila kupovali zlasti tujci oziroma turisti, v primerjavi z obdobjem ob prelomu tisočletja pa naj bi danes po njih povpraševali tudi višji sloji (Bratanič 2014). Po sociologinji Tanji Renner v trgovinah z rabljenimi oblačili tako danes kupujejo:

Tisti, ki kaj potrebujejo, pa si tega ne morejo privoščiti, hkrati pa nočejo po pomoč h Karitasu ali

RK,¹³ tisti, ki nimajo predsodkov do rabljene robe in v oblačilih vidijo njihovo uporabno, ne pa statusno ali simbolno vrednost, potem morda še kreativci, se pravi tisti, ki znajo kaj napraviti s svojimi rokami in iz poceni rabljenega oblačila sestavijo unikatno kreacijo. (Spletni vir 4)¹⁴

Tako v središču Ljubljane trenutno deluje pet trgovin z rabljenimi oblačili (za stanje pred nekaj leti prim. Spletni vir 6), od tega ena prodaja (tudi po spletu) izključno *vintage* oblačila, kupljena v tujini (Vintage Divas), (tudi spletni) butik Pri Klari v omari pa odkupuje in prodaja rabljena oblačila višjega cenovnega razreda. Trgovina Moje Tvoje v starem mestnem jedru podobno kot Gvant v BTC-ju¹⁵ prodaja tako *vintage* kot »oblačila brez stilskih posebnosti« (Fajt 2014: 158), podobno pa se skuša tudi s prodajo *vintage* oblačil uveljaviti tudi ljubljanski Center ponovne uporabe,¹⁶ ki se nahaja nedaleč od mestnega središča. Edina trgovina (z dvema poslovalnicama), ki se večinoma ne sklicuje tudi na prodajo *vintage* oblačil oziroma ne organizira prodajnih razstav preoblikovanih starih oblačil ali nakita, modnih revij, prodaje unikatnega nakita ali umetniških del oziroma drugih tovrstnih dogodkov,¹⁷ je na začetku leta 2015 v središču mesta odprla prvo podružnico Textile Housa, ob koncu istega leta pa na drugem koncu ožjega mestnega središča še drugo. V podjetju Textile House, ki je svoji prvi podružnici na Slovenskem leta 2011 odprlo v Mariboru in na Ptuj (Škerjanc 2011a), prodajajo predvsem oblačila, zbrana s pomočjo Humane, in imajo že v imenu trgovine nad vhodom jasno zapisano, da gre

13 Rdeči križ.

14 A če naj bi v Ljubljani v trgovinah z rabljenimi oblačili kupovali predvsem tuji turisti, mladi in kot na primer v ljubljanskem Centru ponovne uporabe »dobro situirani in izobraženi [...] saj so le-ti odprti in brez predsodkov« (Munda 2014: 67), naj bi v Mariboru te trgovine prav tako obiskovali tudi najbogatejši, »ki tja vstopijo zaradi načela« (Škerjanc 2011b; prim. Munda 2014: 45–46), še več pa naj bi bilo domačinov, ki tja zaidejo zaradi gospodarskih razlogov (Spletni vir 4).

15 Nekoliko izven mestnega središča sta tudi trgovina 2nd Chance, ki prodaja predvsem oblačila višjega cenovnega razreda in je odprta le po vnaprejšnjem dogovoru, in pa Garderoba – fina trgovina z oblačili iz druge roke (Spletni vir 7; Spletni vir 8).

16 Podatkov za ljubljanski center nimam, a v sevniškem zbirnem centru 70 % zbranih rabljenih oblačil podarijo humanitarnim organizacijam, 15 % zbranega predelajo v krpe, 10 % reciklirajo (v izolacijski material in polnila), 5 % pa naj bi bilo nekoristnih ostankov. Le manjši delež izbranih oblačil za vnovično rabo lahko tako ljudje kupijo v Stari šoli oziroma sevniškem Centru ponovne uporabe (Kerin 2013).

17 »Sodobni koncept trgovin iz druge roke« naj bi namreč zaradi predsodkov ljudi moral vsebovati še kaj več kot le socialni vidik (Škerjanc 2011b). Zato skušajo trgovine z rabljenimi oblačili kupce vsaj sprva pritegniti tudi s sklicevanjem na trajnostno rabo, ekologijo, individualnost in unikatnost, ki so podobno kot pri dediščini torej marketinške strategije (glej Poljak Istenič 2008: 95).

za *second hand* oziroma trgovino z oblačili iz druge roke.¹⁸ Kljub temu pa za dejstvo, da večino oblačil trgovini priskrbi Humana, kupci lahko izvedo le ob osebnem poizvedovanju, pri čemer jim trgovke pogosto zagotavljajo, da so vsa oblačila kemično očiščena in zato »marsikdaj še bolj čista od novih«.¹⁹ Textile House podobno kot večina drugih trgovin oblačila kupuje v tujini, in sicer pri Humani oziroma v bankah rabljenih oblačil (Tranberg Hansen 2004: 6) na Nizozemskem, v Nemčiji, Italiji, Franciji in Skandinaviji, v Sloveniji pa jih, preden jih razvrstijo na police, tudi sortirajo in ovrednotijo (Škerjanc 2011a, 2011b).²⁰

Trgovanje, ki je bilo

Ko so novinarji lastnika trgovine z rabljenimi oblačili, ki se z njihovo prodajo ukvarja od leta 1999, spraševali o spremembah, ki jih zaznava, je omenil, da je predsodkov sicer vse manj, da pa mu je bilo vsaj sprva nenavadno, ko so ga mnogi obiskovalci njegove trgovine med drugim spraševali, ali prodaja obleke mrtvih ljudi (Bratanič 2014). A če pogledamo v zgodovino trgovanja z rabljenimi oblačili, je najprej treba izpostaviti, da ta zgodovina vsekakor in v nasprotju s prej povzeto sliko, ki jo kaže (medijsko) gradivo, obstaja. Nadalje zgodovinski vpogled razkriva tudi, da rabljena oblačila že v preteklosti niso bila le znak revščine, dostikrat povezane z iz- oziroma preseljevanjem ljudi, ampak da so jih ljudje prav tako povezovali z boleznimi in s smrtjo bližnjih, saj so njihova oblačila lahko nosili ali prodali; že vsaj v 19. stoletju pa so bila lahko tudi znak posameznikovega specifičnega sloga in unikatnosti (B. n. a. 2005: 5). Tudi zgodovina prodaje rabljenih oblačil je torej tako dolga, kot je dolga zgodovina proizvodnje oblačil (B. n. a. 2005: 3; Norris 2012: 133). Po Norrisovi obstajajo tri obdobja oziroma načini ravnanja z rabljenimi oblačili: ko je bila prepoznana njihova vrednost, so postala nadomestno plačilno sredstvo; tako so jih v Angliji ljudje vse do 19. stoletja pogosto prodajali v zastavljalnica (Lemire 2005: 44; Norris 2012: 133). Če so bile za prodajalce plačilno sredstvo, pa so kupci z rabljenimi oblačili prišli do bolj kakovostnih in modernejših kosov, s katerimi niso le zadovoljili svoje potrebe po oblačenju, ampak lahko tudi željo po drugačnem videzu in vtisu višjega družbenega statusa (B. n. a. 2005: 3). S kolonializmom se je trgovanje z rabljenimi oblačili še bolj razmahnilo in do konca 19. stoletja so jih izvažali predvsem v Afriko, približno v

istem času pa so rabljena oblačila začele zbirati tudi humanitarne organizacije. Naraščajoče potrošništvo in nihanje cen je po drugi svetovni vojni podarjanje oblačil v humanitarne namene še pospešilo, vsaj v Združenih državah Amerike pa se je v 2. polovici 20. stoletja začela tudi prodaja rabljenih oblačil po trgovinah (Norris 2012: 133). Kljub drugačnim medijskim objavam in prepričanjem trgovcev lahko tudi na Slovenskem sledimo v marsičem primerljivi, predvsem pa dolgotrajni zgodovini rabe kot tudi prodaje rabljenih oblačil. Tako že pregled izbora temeljne literature o oblačilni kulturi na Slovenskem pokaže, da so sploh ženske in otroške obleke ter obleke iz lažjih tkanin posamezniki večinoma nosili drug za drugim (Tomažič 1983: 13). V ljubljanskih delavskih družinah so v času med prvo in drugo svetovno vojno mlajši otroci ponosili obleko starejših, ti pa včasih predelane obleke svojih staršev, družina pa je lahko veliko privarčevala, če je premogla šivalni stroj in je gospodinja znala šivati. Ženske so same barvale obledele obleke, podpletale zimske nogavice, iz starih jopic spletale nove, pri predelavah sploh otroških oblačil pa so si pogosto pomagale z nasveti bolj izkušenih gospodinj, pa tudi modnih revij. Če je bila tkanina obledele in oguljena, so jo krojači oziroma šivilje tudi preobračali – sploh težje oblačilne kose so prekrojili, tj. iz hrbtnih strani oblačila oziroma blaga so sešili nova oblačila (Žagar 1994: 122–123, 126):

[S]uknne in iz močnejših blagov pa so bile že spočetka namenjene preoblačenju in predelovanju [...] In res so se mojstri večinoma sprijaznili s tem, da je bilo njihovo delo tudi preobračanje oblek. Celo v »boljših« salonih so si nekatere stranke lahko privoščile take storitve, treba pa je priznati, da so na tak način velikokrat šivali za otroke ne glede na družbeni položaj staršev. (Tomažič 1983: 14)

(Krojaške) predelave, ki so bile po Bašu znane že v 17. in 18. stoletju (1992: 110), so se pomnožile sploh v kriznih časih, pogoste pa so bile vse do 60. let 20. stoletja:

Obrtniki niso izdelovali le oblačil iz novih tkanin, ampak tudi iz starih oblačil, obračali so tudi plašče (ponošen plašč so razdrli in ga ponovno sešili tako, da so navzven obrnili manj obrabljeno stran tkanine, ki je bila prvotno na notranji strani oblačila). (Žagar 2011: 185)

Pozneje se je znanje predelovanja začelo izgubljati, posebej »pa je upadlo tudi zaradi porasta konfekcije« (Tomažič 1983: 14).²¹

21 Čeprav naj bi »polje socialistične mode« temeljilo na »taktikah imitiranja, še posebej na rabi cenenih materialov in doma izdelanih oblačilnih kosov«, so ljudje (rabljena) oblačila tudi v nadaljnjih desetletjih zaradi »socialističnega etosa varčnosti« še naprej sami prekrojili in predelovali (Pušnik 2014: 173).

18 Tudi trgovina Moje Tvoje na oglasni tabli navaja, da prodaja *vintage* in *second hand* oblačila.

19 Ponošena, oprana oziroma kemično očiščena rabljena oblačila naj bi bila po zatrjevanju, ki sem mu bila večkrat priča, higiensko in zdravstveno manj oporečna kot nova, barvana in kemijsko obdelana oblačila.

20 Za razliko od Ljubljane naj bi v Mariboru nekatere trgovine z rabljenimi oblačili ta pogosteje odkupovale tudi od domačinov (Spletni vir 4).

Kot je z analizo oporok in zapuščinskih inventarjev ugotavljal že Baš (1987, 1992),²² za zgodovinsko manj oddaljena obdobja pa tudi Makarovičeva²³ in Žagarjeva (1994: 54), so oblačila pogosto prehajala med generacijami tudi kot del dediščine, sploh dražji oblačilni kosi, denimo plašči, kožuh, pripadnostni kostumi oziroma njihovi deli, pa tudi obhajilne in birmanske obleke, (deli) poročne obleke, pindekli.²⁴ Že v 40. letih 19. stoletja so tako na Dravskem polju in na Kranjskem kmetje na primer dedovali modre plašče, ki so bili zaradi slabšega gospodarskega položaja največkrat skupna last vse kmečke rodbine, ponekod so jih uporabljale kar tri generacije. Podobno so vnuki v tržaški okolici dedovali dragocene kape iz bobrovega krzna, v okolici Ljubljane pa so ženske dedovale avbe (Baš 1987: 192, 220). Rabljena oblačila pa niso potovala le po sorodstvenih mrežah, ampak so bila tudi del prodaje že vsaj od Prešernovega časa: »Posebna različica v podeželskem prilaščanju takratne oblačilne mode v mestih je bilo kupovanje ponošenih oblačil pri starinarjih [...] Pri starinarjih v mestih je kupovalo predvsem revnejše kmečko prebivalstvo« (Baš 1987: 58). Kot edina primera kmečkega kupovanja oblačil pri starinarjih v obravnavanem času, dostopna po virih, Baš navaja kmeta iz mariborske okolice, ki je leta 1808 nosil ponošeno suknjo starega meščana, in pa dinarje in posle iz okraja gosposke grad Slivnica pri Mariboru, ki da leta 1814 v mestih pri starinarjih »pogosto kupujejo dolge hlače« (Baš 1987: 58).

Ljubljansko starinarno omenja Josip Jurčič za čas ok. 1848; iz njegove omembe je razvidno, da so v tej starinarni kupovali oblačila tudi v predmestjih, po Jurčičevi omembi je bilo pri takšnih suknjah včasih komaj mogoče dognati, »ali so bile novo pri krojaču narejene ali pa so kupljene tam 'za vodo' med starino.« (Baš 1987: 67)

V starinarnicah, ki naj bi jih bilo leta 1884 v Ljubljani kar petnajst, medtem ko naj bi samo šest trgovcev prodajalo nova oblačila (Tomažič 1983: 14), so rabljena oblačila poleg revnejšega kmečkega prebivalstva, pogosteje tudi podeželskih krošnjarjev,²⁵ torej kupovali tudi ljudje iz

predmestij in pa nižji mestni sloji (Baš 1987: 60). Vsaj deloma je to pomenilo vnos mestne mode, ki so ji ženski posli po mestih skušali slediti tudi tako, da so nosili odkupljena ali podarjena ponošena oblačila svojih gospodinj (Baš 1987: 62).²⁶ Primerljivo pa se je marsikateri slovenski študent kmečkega rodu sredi 19. stoletja na dunajskem starinarskem trgu prav tako oskrboval s ponošeno, a še vedno dovolj dobro ohranjeno in cenovno dostopno obleko (Baš 1987: 222). Tudi obrtni red iz leta 1859, ki je odpravil še zadnje ostanke cehovske ureditve in ločil proste od neprostitih obrti, je k slednjim uvrščal trgovanje z rabljeno obleko, perilom, železom in zastavljalnice, za katere so trgovci potrebovali oblastveno koncesijo (Pančur 1999: 34–35). Trgovanje z rabljenimi oblačili je izpričano tudi dobrega pol stoletja pozneje, ko so bile tudi »trgovine z razno že rabljeno obleko (blagom) (starinarji)« uvrščene v tabele za zavarovanje zoper nezgode in v nevarnostne razrede (Naredba ministra za socialno politiko 1922: 588). Na začetku 2. svetovne vojne pa so za Ljubljansko pokrajino zaradi pomanjkanja izdali navodila za prodajo »racioniranih tkanin, oblačilnih predmetov in obutve«, po katerih so nekatera oblačila in obutev lahko prodajali le s t. i. osebno izkaznico oziroma nakupnimi boni, a mednje niso sodili tudi »rabljeni oblačilni predmeti, ako jih prodajajo tvrdke, ki imajo od oblastva za javno varnost dovolilo za tako trgovino« (Navodila za racionirano prodajo tekstilnih izdelkov, oblačilnih predmetov in obutve 1941: 651). A v 80. letih prejšnjega stoletja je bilo prodajanje starih oblačil že »praktično neznano ali vsaj zelo redko«, čeprav naj bi bilo nekdaj »zelo pogostno« (Tomažič 1983: 14). Še nekaj let po koncu druge svetovne vojne naj bi bila trgovina s starimi oblekami še živa, kupovalo in prodajalo naj bi se »v komisiji«: »[S]prva so res kupčevali samo s ponošenimi in rabljenimi, potem so prišle v prodajo obleke iz ameriških paketov, zadnji val pa je bil val tržaških oblek« (Tomažič 1983: 14).

Poleg trgovcev oziroma starinarnic so z rabljenimi oblačili, kot je to splošneje ugotavljala Norrisova (2012: 133), tudi na Slovenskem sploh v obdobjih pomanjkanja trgovali tudi posamezniki. Oblačila so bila (alternativno) plačilno sredstvo, saj so jih ljudje največkrat menjavali na primer za živež (prim. Mlakar 2004: 41; Tomažič 1983: 13). Tako so revnejši Tržičani pred 2. svetovno vojno svoje rabljene, a dobro ohranjene obleke zamenjevali za perutnino, ki so jo v Tržiču prodajali Hrvatje: »V Tržiču se je

22 Pisal je na primer o volnenih nogavicah, ki so jih v 18. stoletju na Jesenicah izdelovali kot konfekcijo: »... takšni izdelki so sporočeni (tudi) v zapuščinah fevdalcev in meščanov« (Baš 1992: 93, glej tudi 1992: 74).

23 Denimo v poglavjih knjig iz zbirke Slovenska ljudska noša v besedi in podobi (Obleka kot plačilo, dar, zapuščina, del preužitka) (glej na primer Makarovič in Dolenc 1995: 56).

24 Za podatke in usmeritve pri iskanju v literaturi se zahvaljujem kolegom Bojanu Knificu in Janji Žagar.

25 Tako so na starinarskih trgih zase kupovali obleko tisti Kočevarji, ki so se ukvarjali s krošnjarjenjem – po svojem oblačilnem videzu naj bi bili podobni »potujočim judovskim kramarjem«, ki so se po Bašu podobno kot ribniški in rezijanski krošnjarji z oblačili prav tako oskrbovali pri starinarjih. »Spričo svojega poklica in življenja« naj bi imeli do ponošenih oblačil drugačen odnos kot kmetje, ki so mestno obleko sprejemali, če so to omogočale prometne zveze in če so bili manj lojalni lastni skupini (Baš 1987: 60).

26 Tomažičeva pa za desetletja pozneje navaja: »V premožnejših meščanskih družinah je bila določena tudi doba, v kateri je bila še uporabna nova obleka, kdaj se je izrabila, in kakšna je bila njena nadaljnja pot [...] Lahko so jo podarili služkinji ali kuharici v mestu, lahko so jo podarili 'na kmete' ali zamenjali za hrano« (Tomažič 1983: 12; glej tudi Žagar 1984: 68, 2011: 115). Za Prešernov čas pa Baš še navaja, da izposojanje oblek v posebnih izposojevalnicah po slovenskih mestih ni bilo v navadi, medtem ko naj bi si ljudje po gledališčih za pusta izposojali pustne kostume (Baš 1987: 174, 192).

menda nabralo toliko starih oblek v raznovrstnih škatlah, da je bil poln ves živinski vagon« (Hiršel 2006: 64). Med vojno so oblačila in obutev jemali padlim,²⁷ medtem ko je bila naturalna menjava oziroma »berija« tudi z rabljenimi oblačili v Zasavju znana še po 2. svetovni vojni. Takrat so obleko v vojni padlih ali pogrešanih svojcev menjavali za živež, poznali pa so tudi posrednike oziroma predvsem posrednice te dejavnosti, ki so po podeželju pobirale naročila oziroma evidentirale potrebe po oblačilih in ta menjala za živila (Mlakar 2004: 41–42). Če je bila takšna naturalna menjava zaradi pomanjkanja znana še pred desetletji, literatura priča tudi o ne ravno osamljenih primerih, ko naj bi zaradi stiske posamezniki »okradli« pokojnike, ki niso padli med vojno, a so jim odvzeli njihova oblačila in jih prodali. Grobar z Jesenic naj bi tako pokojniku obleko slekel že potem, ko je jamo po pogrebu zasul: še enkrat naj bi jo odkopal, pokojnika slekel, obleko dal v čistilnico, nato pa jo nesel v starinarnico prodat: »grobar, preden je [drugič] zasul krsto, [je] pokojnika slekel in obleko prodal« (Gartner 2015: 31).

*Something old, something new, something borrowed and something blue*²⁸

»Cunje [v vojni ali ne] mrtvih ljudi« so doživele tudi svojo literarno objavo, v kateri avtor piše predvsem o svojem z vojno in splošneje smrtjo spodbujenem odporu do rabljenih oblačil. Sodobna vprašanja kupcev o prodaji oblačil mrtvih v trgovinah z rabljenimi oblačili tako sicer res lahko kažejo tudi na predsodke v zvezi s temi oblačili, a še pomembneje – pričajo ravno o zgodovinskem spominu na rabo in trgovanje z rabljenimi oblačili. Za ilustracijo sledi nekaj odlomkov iz omenjenega dela *Cunje mrtvih ljudi*, ki ponazarjajo avtorjevo doživljanje sprememb v rabi rabljenih oblačil na Slovenskem in tudi v literarni obliki potrjujejo, da je bila do nedavnega raba rabljenih oblačil na Slovenskem, če ne še bolj razširjena, kot je danes, pa vsaj splošna in običajna praksa:

[O]blečen sem bil v srajco od prijatelja, tudi za hlače in jakno nisem več prepričan, od koga so bili, včasih smo si takole menjavali tekstil – kar je bilo komu bolj všeč, je zamenjal [...] Morda me je že tedaj zajela ta obsedenost z oblačili drugih ljudi in prijateljev, čeprav so mi pozneje, z leti, začeli vsiljevati ponošen tekstil mrtvih. Takrat sem se pa res uprl [...] Da je dobila nekaj srajc, čevljev ali drugih

oblačil in mi jih skušala vsiliti v potovalko [...] »Pa niso te stvari mogoče od koga, ki je že umrl,« sem vprašal [...] »Saj je vseeno, so kvalitetne znamke in vse je trpežno; boš lahko nosil nekaj let.« Potem je rekla, da ji moji strici in tete kar nosijo neke puloverje, hlače itd. – saj so na to navajeni že od malega, ko je moja oma imela sedem otrok. In so jih nosili drug za drugim, od malih bosih nog, ki so tacale po pesku našega dvorišča [...] Oblačil si več ne menjavamo kot včasih, ampak ponošene cunje vržemo v za to namenjene smetnjake. (Zorec 2011: 75, 77, 78, 84)

Če je (bila) torej raba rabljenih oblačil stalna praksa,²⁹ je bilo trgovanje z njimi, tudi po trgovinah, znano vse do 60. let prejšnjega stoletja. Zanimiva se s tem v zvezi zdi opazka v eni od medijskih objav, da naj bi (danes) »obtičali v socializmu«, v času, v katerem naj bi na trgovine z rabljenimi oblačili ljudje (začeli) gledali(-ti) kot na trgovine za reveže (Milič 2012: 15). S socialističnim potrošništvom, splošnim (vsaj začasnim) izboljšanjem materialne in gospodarske situacije (glej Duda 2005, 2010), je namreč »že nekaj časa [...] v Sloveniji med ljudmi prevladovalo mnenje, da zbiranje rabljene obleke in obutve ni potrebno, ker smo pač dovolj bogati, da lahko na drug način rešujemo to problematiko« (B. n. a. 1966: 348). V tem času je zbiranje in posredovanje rabljenih oblačil torej bolj ali manj pristalo v domeni humanitarnih organizacij, ki so tudi z oblačili pomagale prizadetim v elementarnih nesrečah³⁰ in pa »socialno šibkim« družinam oziroma posameznikom (glej na primer B. n. a. 1977). Navedena sodobna opazka o (jugoslovanskem) socializmu, ki naj bi idejno temeljil na (bratstvu in) enotnosti in v katerem naj bi (danes) obtičali, tako morda kaže, da se ideja enakosti v praksi za vse vseeno ni (v celoti) realizirala, predvsem ne za »socialno šibkejšo« (glej Habinc 2011). Morda pa nakazuje tudi, da je prav množično socialistično potrošništvo kljub tradiciji rabe in tudi trgovanja z rabljenimi oblačili na Slovenskem množično razširilo kult novega in tako izenačilo kupovanje rabljenega z revščino. Če so rabljena oblačila še vedno krožila po zasebnih družbenih mrežah, je bila tradicija trgovanja z njimi do nedavnega prekinjena. Kot pričajo

29 Glej na primer: »Stanje splošnega pomanjkanja blaga in oblačil je trajalo še skozi vsa 50. leta in celo v prvi polovici 60. let 20. stoletja. Predelava starih oblačil za odrasle in 'nova' otroška oblačila, raba za drugimi ljudmi podedovanih oblačil so se zdele povsem običajne« (Žagar 2011: 185).

30 Tako je Glavni odbor Rdečega križa Slovenije leta 1965 razmišljal o organizaciji nekaj skladišč, v katerih bi imeli v primeru elementarnih nesreč rabljeno obleko, obutev in odeje že na zalogi. Vsa oblačila, ki so jih do takrat zbrali in poslali v prizadete kraje, naj bi bila namreč sprejeta z veliko hvaležnostjo, občinske organizacije pa so imele tudi še nadaljnje prošnje: »To vsekakor kaže, da bi bilo najbrž koristno v okviru Rdečega križa organizirati kontinuirane vsakoletne akcije zbiranja rabljenih odej, obutve, obleke itd., in vse to deponirati v določenih skladiščih« (B. n. a. 1966: 348).

27 Denimo: »Zaplenili so veliko obleke in obutve« (Ferenc idr. 1963: 168).

28 »Nekaj starega, nekaj novega, nekaj izposojenega in nekaj modrega.« Gre za del angleške tradicionalne pesmi s konca 19. stoletja o tem, kaj naj bi na svoj poročni dan za srečo nosila nevesta: nekaj starega in nekaj modrega, na primer podvezica, naj bi odganjalo zlobni pogled, katerega učinek bi bila lahko nevestina neplodnost, to pa naj bi še dodatno odganjalo nekaj sposojenega, na primer del oblačila ženske, ki že ima veliko otrok (Spletni vir 9).

navedbe, se je z rabljenimi oblačili v zgodovini torej trgovalo – tako neformalno, v okviru menjalne ali denarne menjave med posamezniki, kot tudi formalno v starinarnicah oziroma za prodajo rabljenih stvari specializiranih trgovinah – nova pa se v sodobnosti zdi predvsem specializirana prodaja izključno rabljenih oblačil in ne starih, rabljenih stvari (in več vrst njih) nasploh. In če predsodki oziroma strah v zvezi z rabljenimi oblačili, njihovo higieničnostjo, povezavo z boleznimi in smrtjo niso le »slovensko specifični«, se prav tako nespecifična zdi tudi zgodovina rabe in trgovanja z rabljenimi oblačili. Poznali smo jih kot alternativno plačilno sredstvo. Že na začetku 20. stoletja so o trgovanju z rabljenimi oblačili v tedanjih kolonialnih deželah kot o »zanimivosti« poročali tudi mediji na Slovenskem.³¹

Do vnovičnega pojava trgovin iz druge roke je po večdesetletni prekinitvi prišlo tudi v Sloveniji. Kot se zdi, za nekatere kupovanje v teh trgovinah zaradi gospodarskih razlogov pomeni nujo oziroma manjšo izbiro, za druge – podobno kot je bilo že v preteklosti – pa tudi večjo izbiro (glej Miller 2005: 8–9). In če skuša zbrano in predstavljeno gradivo orisati sodobne (medijske) poglede na to in zanikati neobstoje tradicije, obenem zastavlja tudi številna dodatna vprašanja v zvezi z rabo, kroženjem in odnosom do rabljenih oblačil tudi v različnih okoljih. A zaenkrat se, bolj kot karkoli drugega, zdi specifično predvsem medijsko negativistično posploševanje o Slovencih kot »(zaradi socializma) zaostalih (za Evropo)«, »mentalitetno konservativnih« in obremenjenih »s predsodki do novega« (glej Habinc 2015), ki med drugim spregleduje našo lastno tradicijo kombiniranja nečesa starega z nečim novim, morda tudi nečim sposojenim in modrim – še preden je kot novodobna uvožena poročna krilatca doseglo tudi Slovenijo.

Literatura

- APPELGREN, Staffan in Anna Bohlin: Introduction: Circulating stuff through second-hand, vintage and retro markets. *Culture Unbound* 7, 2015, 3–11.
- B. n. a.: Introduction. V: Alexandra Palmer in Hazel Clark (ur.), *Old clothes, new looks: Second hand fashion*. Oxford in New York: Berg, 2005, 1–5.
- BAŠ, Angelos: *Oblačilna kultura na Slovenskem v Prešernovem času*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1987.
- BAŠ, Angelos: *Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- BOŽIČKO, Nina: *Rabljena oblačila v svetu in v Ljubljani*. Seminarska naloga II. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2012a.
- BOŽIČKO, Nina: *Rabljena oblačila in z njimi povezan življenjski slog v berlinskem okrožju Neukölln*. Diplomsko naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2012b.
- DUDA, Igor: *U potrazi za blagostanjem: O povjesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1959-ih i 1960-ih*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.
- DUDA, Igor: *Pronađeno blagostanje: Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih in 1980-ih*. Zagreb: Srednja Europa, 2010.
- FAJT, Elena: Alternativne prakse v modi. V: Maruša Pušnik in Elena Fajt (ur.), *Moda in kultura oblačenja*. Maribor: Aristej, 2014, 147–165.
- FERENC, Tone, Dare Jeršek, Miroslav Luštek in Lojze Požun: Pregled pomembnejših dogodkov v letu 1943. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja* 4 (1–2), 1963, 113–180.
- GARTNER, Lucija: *Humor med pogrebnimi šegami*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2015.
- HABINC, Mateja: Community building through festivities: A case of dirty togetherness? *Studia ethnologica Croatica* 23, 2011, 239–258.
- HABINC, Mateja: Europskost ukidanja praznika i socijalističkog neradničkog mentaliteta. *Narodna umjetnost* 52 (2), 2015, 69–84.
- HINE, Christine: Virtualni predmeti etnografije. V: Iva Pleše in Reana Senjković (ur.), *Etnografije interneta*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2004, 27–54.
- HIRŠEL, Mira: *Spomini na Kovor pred 2. svetovno vojno: O nekdanjem vsestranskem kulturnem poslanstvu učiteljev na podeželju*. Tržič: Tržiški muzej, 2006.
- JERETINA, Maja: *Moda kot kulturna industrija: Hibridizacija potrošnje oblačil*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2010.
- KLANČAR, Anamarija: *Trgovina z rabljenimi oblačili nekdaj in danes*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta, 2012.
- KRUŠIČ, Urška: *Zgodbe rabljenih oblačil*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za tekstilstvo, 2005.
- LEMIRE, Beverly: Shifting currency: The culture and economy of the second hand trade in England c. 1600–1850. V: Alexandra Palmer in Hazel Clark (ur.), *Old clothes, new looks: Second hand fashion*. Oxford in New York: Berg, 2005, 29–47.
- LUTHAR, Breda: Homo ludens – homo šoper: Uvod v potrošno kulturo. V: Aleš Debeljak idr. (ur.), *Cooltura – uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Študentska založba, 2002, 245–263.
- MAKAROVIČ, Marija in Jana Dolenc: *Slovenska noša v besedi in podobi: 8. zvezek – Notranjska*. Ljubljana in Cerknica: Zveza kulturnih organizacij Slovenije, 1995.

31 »Šaro«, ki naj bi jo »belokožci« zavrgli, naj bi »edinole nebelokožcem«, domačinom »še nekultiviranih pokrajin« prodajala tudi družba iz Brooklyna, ki je leta 1928 z njo zaslužila 10 milijonov dolarjev. »Kajti najubožnejši ameriški črnc bi ne nosil oblačila iz omenjenega skladišča«, radi pa naj bi po njih posegali tako Kitajci kot Indijci, zelo živahna trgovina z rabljenimi oblačili pa naj bi potekala tudi v Afriki (B. n. a. 1933).

MILLER, Daniel: Introduction. V: Susane Küchler in Daniel Miller (ur.), *Clothing as material culture*. Oxford in New York: Berg, 2005, 1–19.

MLAKAR, Jana: *Teknilo nam je!* Trbovlje: Zasavski muzej, 2004.

MUNDA, Simona: *Motivi za nakupovanje rabljenega blaga v Sloveniji*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, 2014.

NORRIS, Lucy: Trade transformations of secondhand clothing: Introduction. *Textile* 10 (2), 2012, 12–143.

OMERZI, Urška: *Oblačilo od konca do začetka*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za tekstilstvo, 2010.

PANČUR, Andrej: *Gospodarski in socialni nazori v 80. in 90. letih 19. stoletja na Slovenskem*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 1999.

POLJAK ISTENIČ, Saša: Šege in navade kot folklorizem. *Traditiones* 37 (2), 2008, 61–110.

PORTER BENSON, Susan: What goes 'round comes 'round: Secondhand clothing, furniture, and tools in working-class lives in the interwar United States. *Journal of Women's History* 19 (1), 2007, 17–31.

PUŠNIK, Maruša: Kaj obleči to sezono? Modno novinarstvo v socializmu. V: Maruša Pušnik in Elena Fajt (ur.), *Moda in kultura oblačenja*. Maribor: Aristej, 2014, 167–184.

SUNIER, Thijl, Oskar Verkaaik in Anton Blok: Serendipity and the art of fieldwork: Interview with Anton Blok. *Etnofoor* 18 (2), 2005, 105–123.

TOMAŽIČ, Tanja: *Ljubljana po predzadnji modi*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1983.

TRANBERG HANSEN, Karen: Helping or hindering? Controversies around the international second-hand clothing trade. *Anthropology Today* 20 (4), 2004, 3–9.

WITTEL, Andreas: Etnografija u pokretu: Od terena do mreže i interneta. V: Iva Pleše in Reana Senjković (ur.), *Etnografije interneta*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2004, 17–25.

ŽAGAR, Janja: *Služkinje v Ljubljani*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo, 1984.

ŽAGAR, Janja: *Oblačilna kultura delavcev v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno*. Ljubljana: Založba Mladika, 1994.

ŽAGAR, Janja: Oblačilni videz: Govorica brez besed. V: Nadja Terčon in Iris Furlan (ur.), *Obleka po meri človeka: Oblačila in obutev v preteklosti: Zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine Slovenije, Komisija za delo zgodovinskih krožkov, 2007, 13–21.

ŽAGAR, Janja: *Osebni videz: Izbira in komunikacija*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, 2011.

ŽURGA, Zala in Petra Forte Tavčer: Popotrošniški tekstilni odpadki. V: Barbara Simončič in Petra Forte Tavčer (ur.), *Trajnostni razvoj v tekstilstvu: Zbornik izvlečkov*. Ljubljana: Univerza

v Ljubljani, Naravoslovnotehniška fakulteta, Oddelek za tekstilstvo, 2013, 15.

ŽURGA, Zala in Petra Forte Tavčer: Zbiranje popotrošniških tekstilnih odpadkov v zbirnih centrih po Sloveniji. *Tekstilec* 57 (1), 2014, 43–61.

Vir

B. n. a.: 29. seja Organizacijsko-političnega zbora. V: *Sejni zapisniki skupščine socialistične Republike Slovenije, seje od 1. 9. 1965 do 15. 9. 1965*. Ljubljana: b. n. z., 1966, 317–378.

Časopisni viri

B. n. a.: Stara obleka samo za nebelokožce. *Slovenski gospodar*, 25. 10. 1933, 12.

B. n. a.: Osem ton rabljenih oblačil za Rdeči križ. *Naša skupnost: Glasilo SZDL Ljubljana Moste-Polje*, 15. 6. 1977, 1.

BRATANIČ, Jan: Prodaja rabljenih oblačil ostaja nišna dejavnost. *Dnevnik*, 17. 3. 2014, 28.

DETELA, Jasmina: Rabljena oblačila kot poslovna priložnost. *Večer*, 5. 3. 2015, 24.

JELOVČAN, Helena: Zakaj kombi vozi v Avstrijo. *Gorenjski glas*, 10. 1. 2003, 3.

JERANKO, Brane: »Second hand« na Cankarjevi. *Novi tednik*, 9. 1. 2009, 5.

KERIN, A.: Namesto v smeti v posebne zabojnike. *Dolenjski list*, 21. 11. 2013, 3.

MILIČ, Marja: Izboljšajte družinski proračun! Poglejte omare in kleti. *Moje finance* 10, 2012, 10–17.

PUNGERČAR, Marija Mojca: Oblačila, ki so že bila ljubljena. *Dnevnik (Objektiv)*, 25. 8. 2012, 18–19.

REUTERS: Kriza zamajala modno podobo vzhodnih Evropejk. *Delo*, 17. 11. 2014, 14.

ŠKERJANC, Tadeja: Prva prodajalna iz druge roke. *Večer*, 22. 11. 2011a, 18.

ŠKERJANC, Tadeja: Iz levega v desni žep odpira vrata. *Večer*, 16. 12. 2011b, 19.

ŽELJAN, Katja: Še so plemeniti ljudje. *Primorske novice (Sobota)*, 27. 3. 2004, 3.

Literarni vir

ZOREC, Jan: Cunje mrtvih ljudi. *Sodobnost* 75 (1–2), 2011, 73–85.

Normativni viri

Naredba ministra za socialno politiko z dne 21. junija 1922., št. 3159, o določitvi nevarnostne tabele za zavarovanje zoper nezgode in o postopku pri uvrščanju obratov v nevarnostne razrede in nevarnostne odstotke. *Uradni list Narodne vlade SHS v Ljubljani, Uradni list Pokrajinske uprave za Slovenijo*, 12. 8. 1922, 579–588.

Navodila za racionirano, prodajo tekstilnih izdelkov, oblačilnih predmetov in obutve, Naredbe Visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino. *Službeni list za Ljubljansko pokrajino za leto 1941*. Ljubljana 1942, 639–651.

Obligacijski zakonik. *Uradni list RS* 11 (83), 25. 10. 2001, 8345–8442.

Spletni viri

Spletni vir 1: Tovarna dela – tekstil: Okoljsko raziskovalni zavod; <http://www.orz.si/tovarna-dela-tekstil/257-tovarna-dela-tekstil.html>, 23. 9. 2015.

Spletni vir 2: N. G.: Rabljena oblačila: Odraz krize ali unikatnosti? *Žurnal24.si*, 13. 6. 2013; <http://www.zurnal24.si/rabljena-oblacila-odraz-krize-ali-unikatnosti-clanek-196443>, 23. 9. 2015.

Spletni vir 3: Trgovina za odkup oblačil, Vikking, *Slotech*, 8. 10. 2008; <https://slo-tech.com/script/forum/izpisitemo.php?threadID=328206&mesto=0&avtor=0&isci>, 23. 9. 2015.

Spletni vir 4: RECEK, Tina: Za nekoga staro, za drugega novo, *Online Bonbon*; <http://www.bonbon.si/default.asp?kaj=1&id=5609349>, 23. 9. 2015.

Spletni vir 5: OVSENIK, Darja: Kako kupiti: Oblačila »iz druge roke«, *Planet Siol.net*, 22. 2. 2011; http://www.siol.net/novice/rubikon/kako_kupiti/2011/02/ovsenik_oblacila_iz_druge_roke.aspx, 23. 9. 2015.

Spletni vir 6: Pi. K.: Trgovine z rabljenimi oblačili v Ljubljani, *Delo.si*, 16. 1. 2013; <http://www.delo.si/novice/ljubljana/trgovine-z-rabljenimi-oblacili-v-ljubljani.html>, 23. 9. 2015.

Spletni vir 7: 2nd Chance; <http://2-ndchance.weebly.com/>, 23. 9. 2015.

Spletni vir 8: Garderoba – fina trgovina z oblačili iz druge roke; <https://www.facebook.com/Garderoba-fina-trgovina-z-oblacili-iz-druge-roke-Vodnikova-71-Ljubljana-461206074027496/timeline/>, 23. 9. 2015.

Spletni vir 9: Something old, *Wikipedia*; https://en.wikipedia.org/wiki/Something_old, 23. 9. 2015.

Is trading with used clothes in (contemporary) Slovenia a novelty?

Not only in the media but also in literature, modern use of and trading with second-hand clothes have been frequently characterized as a novelty, an activity that in Slovenia lacks any historical background and has been previously unknown, which is why it allegedly generates dislike and prejudice. Challenging this notion, the text first provides some basic information on the handling of textile waste in Slovenia; examines the offer in second-hand clothes shops (for adults) in Slovenia and particularly in Ljubljana; and analyses the reasons presented mainly by the media but, to a certain extent, also by literature and other sources, for their still modest emerging market. Supposedly two key reasons for a small number of these shops in Slovenia are the characteristic Slovene mentality (defined by conservatism and fear of the new) and the perceived social stigma, or association of such shops with poverty. Yet an analysis of the history of the use of and the trading with second-hand clothes in Slovenia provides a different picture. In the past, the use of second-hand clothes was very common and was not limited only to the underprivileged segments of the society. At the very least, women's and children's clothes were regularly passed from person to person, and garments of better quality were often regarded as part of the family heirloom. Until the 1960s, heavier and more durable clothes were often altered for further wear. In the period of socialist consumerism and rising standard, however, second-hand garments were generally collected only by humanitarian organizations that distributed them among victims of natural disasters or people in social distress. It was during that era that used goods became more closely associated with poverty – which also proves that social differences between people still existed and the socialist idea of brotherhood and equality was not (entirely) successful in practice. In the latter half of the 20th century the trading with used clothing, with the exception of flea markets and stores selling goods on commission, was therefore an exception. From the historical point of view, however, it was solely an interruption of tradition. Ever since people have realized the economic value of second-hand garments, these were often used as a means of exchange, for example for foodstuffs. At least since the early 19th century, they could be purchased in antique shops and in used clothing stores.